

“PRESUNTOS” FALSOS AMIGOS ENTRE PORTUGUÉS E GALEGO. II

Tiago Vidal Figueiroa
Universidade de Vigo

Neste artigo continuamos a serie iniciada no primeiro número de *Viceversa* (pp. 145-151), sobre palabras portuguesas semellantes, ou iguais, a outras galegas (e mesmo castelás), que, por diversos motivos, acostuman ser fonte de confusións e máis interpretacións. Algunhas delas caen dentro do concepto de *falsos amigos*, pero outras non; de aí que no título conste de principio o cualificativo *presuntos*. Ó mesmo tempo, *presunto* sérvenos xa no propio título para exemplificar un deses *quase-falsos-amigos*, tan frecuentes no confronto entre galego e portugués. En galego, coma en castelán, *presunto* é un adxectivo que “se aplica a un nome para expresar que la cosa o persona designada con él es tenida por lo que él expresa, pero no está probado que lo sea” (Moliner 1991); en canto que en portugués *presunto* é un nome que designa “a perna do porco, salgada e curada”, e tamén “a carne dessa perna”; ou sexa, aquilo que en galego se coñece normalmente por *xamón* (cast. *jamón*). En portugués, para expresar a idea do tal adxectivo habería que usar *suposto*, *presumível*, ou algún outro termo equivalente.

Nesta segunda entrega, damos unhas cantas palabras, ordenadas alfabeticamente, das que comezan aínda pola letra a. Ó final acompáñase unha breve lista de dicionarios, portugueses, galegos, e mesmo un castelán, que foron utilizados regularmente para delimitar os significados e elaborar (ou copiar) as definicións dadas aquí. Non pretende ser unha lista exhaustiva de dicionarios; nin sequera inclúe todos os que se consultaron ocasionalmente. Ademais debe terse en conta, no referente ós portugueses, que nalgúns ocasións o que di algún dicionario pode entrar en aberta contradición co que nós sostemos nestas páxinas. Cando isto acontece, está feito con plena consciencia, no convencemento de que algúns dicionarios portugueses, aínda que se continúen a reeditar periodicamente, e mesmo aparezan revestidos coa aparencia de modernidade das últimas tecnoloxías (CD-ROM), tanto nos

aspectos formais coma no seu contido arrastran un pesado lastro do pasado, e precisan dunha profunda adaptación á lingua viva dos nosos días e ás técnicas lexicográficas actuais.

abandoar

Por ultracorrección, moitos galegos teñen utilizado, e aínda hoxe utilizan –ben que en menor medida–, a forma **abandoar** en vez da correcta **abandonar**. En portugués, coma en galego, o verbo que expresa ideas próximas de deixar, largar, desamparar, etc, é unicamente **abandonar**, pero tamén existe o verbo **abandoar**, cun significado que nada ten que ver co anterior. **Abandoar** (ou **abandoar-se**, en construción pronominal) é o mesmo que agrupar(se) ou axuntar(se) en bando. Ex.: *Segundo vão descendo pelos caminhos, os rapazes abandoam-se e chegam ao terreno em grandes grupos*. Téñase en conta, con todo, que este verbo está practicamente fóra de uso na actualidade.

abono

O estrume ou calquera outro material que se utilice para fertilizar a terra pódese denominar en portugués, xenericamente, **adubo**, pero nunca **abono**. En xeral, **abono** (con [ô]) é o acto, ou o resultado, de **abonar**; isto é, de cualificar ou garantir (algunha cousa) como boa. Así e todo, na actualidade, o uso principal consiste en designar determinado tipo de pagamentos; nomeadamente, o chamado *abono de familia*, que é un subsidio pago polo estado por cada fillo ou persoa a cargo. Non se pode empregar, como é costume por aquí (de modo un tanto eufemístico), para calquera tipo de pagamento. Por outra parte, falar **em abono de** (alguén ou algunha cousa) é falar a favor de, en beneficio de, en defensa de... esa persoa ou cousa. Ex.: *Em abono da verdade, há que dizer que ela nunca cá esteve; Sempre falou em abono desse homem*.

acostar

Tal como acontece en galego, para expresar a idea de meter(se) na cama para descansar ou durmir, ou simplemente a de estender(se) ó longo, en portugués úsase o verbo **deitar** (ou **deitar-se**, en construción pronominal). Con todo, en portugués existe tamén o verbo **acostar**. De entre os diversos significados que os dicionarios lle atribúen (je algúns chegan a darlle o significado de *deitar-se!*) o máis común é encostar (o barco) a un embarcadoiro ou a outra embarcación. Ex.: *Com grandes esforços conseguiram acostar o barco e amarrá-lo ao cais; A traineira veio acostar à ribeira*.

adobo

Ó contrario do que acontece en galego (e en castelán), a palabra **adobo** (con [ô]) non é nunca en portugués un sinónimo de **tempero** (con [ê]), isto é,

a substancia con que se abranda a comida ou se acentúa o seu sabor. O **adobo** en portugués é una variante, rara, da forma máis común **adobe** (tamén con [ô]), e por tanto designa o ladrillo de barro e palla secado ó sol. Ex.: *Na gândara abundavam as casas pobres, de adobo*. Co significado de **condimento** ou **tempero** aparece tamén rexistrada a palabra **adubo**, pero trátase dun uso pouco común na actualidade.

agasalhar

Para os dicionarios galegos **agasallar** é sinónimo de **obsequiar**, **regalar**, tal como o correspondente castelán **agasajar**. En portugués **agasalhar** carece desa correspondencia, e ten o significado básico de “abrigar, cubrir, enroupar...”: Ex.: *O Paulo agasalhou bem o rapaz na sua cama; Para sair, a mulher agasalha-se no sobretudo*. Tamén se utiliza, por extensión, co significado de albergar, hospedar, acoller ben. Ex.: *Agasalharam o inesperado hóspede como melhor souberam* (ou, máis normal: *Deram agasalho ao inesperado hóspede...*). Para expresar a idea do **agasallar** galego, ademais de **obsequiar**, úsase en portugués **presentear**, ou, moito máis común, simplemente **oferecer** (**prendas**).

aguardar

Para algúns galegos **agardar** funciona como sinónimo de **esperar** en calquera dos seus significados. Non acontece así en portugués (e sospeito que tampouco na lingua espontánea de moitos galegos), que limita o verbo **aguardar** ó significado xeral de permanecer nun lugar, ou nun estado, ata un momento determinado. Con este mesmo valor úsase tamén (e é máis común na actualidade) o verbo **esperar**, ou mesmo expresións como **estar à espera de**, **ficar à espera de**, etc. Pero, ademais, o verbo **esperar** reúne en si, de modo exclusivo, os significados relacionados con **esperança**, isto é, ter esperanza en, contar con, confiar en, etc. Por exemplo, se oímos de alguén que *aguarda que chova*, non nos pode caber dúbida de que vai permanecer nun lugar ou nunha situación determinados ata que chova. Se, polo contrario, oímos que *espera que chova*, entón pode ser que queira dicir o mesmo que na frase anterior, pero tamén, e con maior probabilidade, poderá querer dicir que confía en que chova, que ten esperanza en que chova, que conta con que chova...

alfaia

Segundo os dicionarios, parece que os galegos utilizan a palabra **alfaia** co mesmo valor do correspondente castelán, **alhaja**; isto é, como sinónimo de xoia, ou de modo xenérico para designar un obxecto de moito valor. A pesar de que os dicionarios portugueses recollen, entre outros, tamén ese significado, non é iso o que significa **alfaia** no portugués común actual, senón algo bastante diferente: un instrumento apropiado para un determinado traballo;

especialmente, o utilizado nos traballos agrícolas. Ex.: *No coberto, a um lado do quinteiro, guardavam o carro e as alfaias.*

amainar

Para os dicionarios galegos, **amainar** significa máis ou menos o mesmo que en castelán; ou sexa, aplícase ó vento, á choiva ou á tormenta, para expresar que perden forza. En portugués, no entanto, **amainar** aplícase, de modo primario, ás velas dun barco ou a unha bandeira, co significado de recoller, abaixar, arriar. Ex.: *Quando chegarmos à altura do cabo temos de amainar as velas por causa do vento.* De modo secundario, como extensión do valor de abaixar a abater, prostrar, afrouxar, etc, **amainar** aplícase a estados de ánimo, discusións, etc, e mesmo ós axentes atmosféricos referidos. Con todo, en portugués, para expresar que o vento, a choiva ou a tormenta perden forza, o máis habitual é usar verbos como **acalmar**, **serenar**, **abrandar**, etcétera.

anca

Parece que en galego esta palabra, como en castelán, só se aplica a certos animais (sobre todo cabalgaduras) e, cun significado ben diferente, tamén designa o prato feito coas patas das ras. En portugués, as **ancas** non son só os cuartos traseiros dos cabalos ou outros animais parecidos, senón tamén (je como significado primario!) as partes correspondentes do corpo humano; ou sexa, as partes laterais entre a cintura e as coxas, onde as pernas se unen ó tronco. Vallan como exemplo estes versos de Jorge de Sena:

“(...)
na tépida memória as flutuantes curvas
de ancas e torsos, negridão de pêlos,
olhos semicerrados, boca entreaberta,
pernas e braços se alongando em dedos.
(…)”

Por outra parte, en portugués, o nome **ancas** non se aplica nunca ás partes das ras que se comen; a estas chámaseselles **coxas** (con [ô]), ou, de modo xenérico, **pernas** (con [é]).

apagar

Ó contrario do que acontece en galego e en castelán, en portugués o verbo **apagar** non se aplica a calquera máquina, motor ou aparello, co significado de parar o seu funcionamento. Para iso utilízase o verbo **desligar** (e para a acción contraria, de pólos a funcionar, **ligar**). O valor primario de **apagar** é acabar co lume ou coa luz; só que, por extensión a partir da luz eléctrica, tamén se pode dicir de certos aparellos eléctricos –como radio, televisión–

que se **apagam** (e se **acendem**), ademais do xeral, que é dicir que se **desligam** (e se **ligam**).

Por outra parte, tamén é **apagar** o verbo que se utiliza en portugués co significado de facer desaparecer o que se escribiu ou deseñou, valor que se dá en galego, e en castelán, ó verbo **borrar**. En portugués, **borrar** significa ensuciar (tipicamente, de merda) ou manchar con borróns e, por tanto, pode aparecer en determinados contextos con valores próximos a **apagar**, pero nunca son exactamente equivalentes. Por exemplo, se un rapaz na escola *apaga o desenho que há no quadro*, o que fai é deixar o *quadro* limpo de giz; ora ben, se en vez diso *borra o desenho*, tamén o fai desaparecer dalgunha maneira, pero non deixando o *quadro* limpo, senón sucio, riscando todo o deseño e tapándoo con xiz.

aparato

Utilízase en galego a palabra **aparato** cunha serie de significados amplamente coincidentes cos do castelán. De todos eles, o correspondente **aparato** portugués, practicamente só ten dous na lingua común actual: un, equivalente a ostentación, magnificencia, pompa, luxo... Ex.: *Odeio as comemorações com tanto aparato* (cf. adxectivo *aparatoso*); e outro, o conxunto de cousas materiais que se utilizan para mostrar poder, erudición, etc. (p.e., *aparato bélico*, *aparato crítico duma edição*...). Como equivalente a “máquina”, “mecanismo”, “artefacto”, etc, sexa do tipo que sexa, en portugués utilízase tan só **aparelho**. E é tamén **aparelho** o nome que recibe un conxunto de órganos que realizan combinados unha mesma función (p.ex. *aparelho digestivo*, *aparelho fonador*, *aparelho respiratório*...).

apartado

Como nome (pois tamén é adxectivo e participio do verbo **apartar**), **apartado** é en portugués soamente a caixa postal alugada por alguén na administración de correos para recibir a súa propia correspondencia. En galego, como en castelán, úsase moito para indicar cada unha das partes en que se divide un artigo, un libro, unha lei, etc. Con este significado, conforme os casos, o portugués utiliza **alínea**, **epígrafe**, **parágrafo**, **secção**, etcétera.

aportar

En castelán este verbo significa, principalmente: 1. Contribuír con (unha parte) a certa cousa feita ou posuída en común; e 2. Expor (probas, razóns ou testemuños) en defensa de algo ou para probalo. Estes significados tamén son utilizados comunmente en galego, aínda que sexan considerados castelanismos. En portugués utilízanse **contribuir**, **achegar**, e outros verbos equivalentes, segundo os casos. O único significado xeral de **aportar** en portugués é che-

gar por mar a (terra, porto...), aplicado a un barco ou ós que viaxan nel. Ex.: *Em Janeiro, o Luís e a Ana aportavam às ilhas, sem água, e com os mastros partidos.*

apurar

Tanto en galego como en castelán é común o uso de **apurar** (ou **apurarse**) para expresar a idea de facer algo á presa (ou de facer que outra persoa faga algo á presa). Ese significado é inusitado no portugués **apurar**. Na actualidade, utilízase sobre todo cos seguintes valores. 1. Facer máis suculenta ou saborosa (unha comida) por medio de temperos ou de cocedura demorada. Ex.: *Pode-se apurar a sopa com ervas aromáticas; Apurei o guisado, deixando-o mais tempo ao lume; O guisado apurou demais; Deixei apurar o frango.* 2. (pronominal) Esforzarse por facer unha cousa con perfección, esmerarse. Ex.: *Ela apurou-se nos preparativos para o banquete; Apurou-se para o jantar escolhendo bem a roupa.* 3. Chegar a saber, pescudar. Ex.: *Este jornal pôde apurar detalhes que não foram divulgados previamente; Há que apurar a verdade.* 4. Corrixir, facer máis pulido, máis acabado (o estilo). 5. **apurar o ouvido**: prestar atención ó que se oe. Ex.: *Quando se aperceberam que estávamos a falar nelas, as crianças apuraram logo o ouvido, interessadas.*

área

Tal como en castelán, en galego utilízase a palabra **área** para designar unha medida de superficie equivalente a cen metros cadrados. En portugués, esa medida recibe o nome de **are** (é de xénero neutro: *um are, duzentos ares...*). En consecuencia, á medida equivalente a cen **ares** chámasele **hectare**.

Naturalmente, en portugués úsase a palabra **área** cos outros valores coñecidos en galego; isto é, de maneira xeral, para se referir a unha determinada superficie (p.e., *a área costeira, a área do triângulo*), ou ó campo de acción dunha actividade (p.e., *a área da fonologia*).

artelho

Segundo parece, en galego a palabra **artello** denomina calquera articulación ósea do corpo. En portugués, **artelho** (con [ê]) é un termo popular que se aplica tan só á articulación da perna e o pé; ou sexa, aquilo a que na lingua común se lle chama **tornozelo** (con [ê]). Por outra parte, é totalmente descoñecido un verbo ***artelhar**, con calquera significado.

atascar

Igual que en castelán, utilízase en galego o verbo **atascar** no sentido de impedir a circulación ou o escoamento, en especial dun líquido a través dun conducto. En portugués nunca se utiliza **atascar** con ese significado, senón o verbo **entupir**, que admite unha certa diversidade de construcións: p.ex.,

Os restos de comida entopem o cano; Entupiste o cano com os restos de comida; O cano entupiu-se com os restos de comida; O cano entupiu. Outra palabra común que pode corresponder en certos casos ó galego ou castelán **atascar**, cando non se refire a líquidos, é o verbo **atравancar**. Ex.: *Aquelas obras estão a atравancar o trânsito.*

Tamén se usa **entupir** en portugués (e non **atascar**, como en galego e castelán) para expresar que alguén queda atrapallado, confundido, sen capacidade de reacción ou resposta. Ex.: *A surpresa entupiu-os; O André ficou entupido e teve de suspender a exposição.*

Atascar, en portugués, é un verbo pouco común, que equivale a **abarro-tar**, **atestar** (p.ex., *O saco ficou atascado de pinhas*), e, segundo os dicionarios, tamén a **atolar** (isto é, enterrar na lama), aínda que isto pareza fóra de uso na actualidade.

aula

Tanto en galego como en castelán, a **aula** é o cuarto, a sala, o espacio físico onde se produce a actividade de ensinar. En portugués, polo contrario, a **aula** é a propia acción de ensinar, de dar leccións... e o lugar onde se *dão as aulas* coñécese normalmente como **sala (de aulas)**. Ex.: *Hoje não tenho aulas; A aula de dança começa às três; A professora Helena está a dar aulas na sala catorze.* Advirtase que para o significado do portugués **aula** se utiliza en galego (coma en castelán) o termo **clase**, pero que non hai unha correspondencia exacta entre os dous, pois **clase** é tanto a actividade docente como o lugar onde se realiza. En portugués, dentro do ámbito de ensino (dado que noutros ámbitos ten aínda significados diferentes) **classe** é o grupo de alumnos ou estudantes que seguen o mesmo ensino nunha sala de aulas; pero na actualidade só se utiliza no ensino primario, e está a ser substituído en xeral polo termo equivalente **turma**.

azeite

Ó contrario do que acontece con **aceite** en galego e en castelán, e de acordo coa orixe da palabra, **azeite** en portugués é exclusivamente o líquido que se tira das **azeitonas**. O termo xeral con que se denominan todas as substancias semellantes, obtidas de plantas, animais ou minerais, tanto para consumo humano como para usos industriais (lubrificar motores), para pintar, etc, é **óleo**. Ex.: *óleo de soja, óleo de girassol; mudar o óleo ao carro; pintura a óleo.*

De modo accesorio, pódese indicar que tamén existe en portugués a forma **aceite** (com [s]), participio irregular do verbo **aceitar** (o regular é **aceitado**), que nada ten que ver nin con **azeite** nin co seu derivado **azeitar** (os dous con [z]).

NOTA:

Agradécezzolle á miña colega, a profesora Ana Bela de Moraes Torres Afonso, as súas atinadas observacións e suxestións na elaboración deste artigo.

DICCIONARIOS UTILIZADOS

- CORREIA, Carlos e CAMACHO, Fernando: (1984) *Moderno Dicionário das 8000 Palavras*. (2ª ed.) Lisboa: Livraria Sá da Costa Editora.
- COSTA, J. Almeida e SAMPAIO MELO, A.: (1994) *Dicionário da Língua Portuguesa*. (7ª ed.) Porto: Porto Editora.
- BUARQUE DE HOLANDA FERREIRA, Aurélio: (1986) *Novo Dicionário da Língua Portuguesa*. (2ª ed.) Rio de Janeiro: Editora Nova Fronteira.
- BUSSE, Winfried (coord.): (1994) *Dicionário Sintático de Verbos Portugueses*. Coimbra: Almedina.
- FIGUEIREDO, Cândido de: (1996) *Grande Dicionário da Língua Portuguesa*. (25ª ed.) Lisboa: Bertrand Editora.
- MOLINER, María: (1991) *Diccionario de uso del español*. Madrid: Editorial Gredos.
- NAVAZA BLANCO, Gonzalo (coord.): (1990) *Diccionario Xerais Castelán Galego, de usos, frases e sinónimos*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- NAVAZA BLANCO, Gonzalo e LASTRA MURUAI, Xosé (coord.): (1993) *Diccionario Xerais da Língua*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia (4ª ed.).
- VILLAR, Mauro: (1989) *Dicionário Contrastivo Luso-Brasileiro*. Rio de Janeiro: Editora Guanabara.
- VILELA, Mário: (1990) *Dicionário do Português Básico*. Porto: Edições Asa.
- XOVE FERREIRO, Xosé (coord.): (1995) *Diccionario da lingua galega*. Vigo: Obradoiro / Santillana.